

DAVLAT QARZINI BOSHQARISHNING AMALIY HOLATI TAHLILI

Bayramov Mansurbek Furqat o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti magistri

Annotatsiya: Davlat qarzi har bir mustaqil davlat uchun moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Davlat qarzi ko'plab iqtisodiy, siyosiy va moliyaviy jarayonlar natijasida shakllanadi hamda uning hajmi va tuzilmasi mamlakat iqtisodiyotining umumiy holatini aks ettiradi. Bu haqda fikr yuritishdan avval davlat qarzining mazmuni va iqtisodiy tizimdagi o'rniga qisqacha to'xtalib o'tish muhimdir. Davlat qarzi deganda hukumatning ichki va tashqi manbalardan majburiyatlarni moliyalashtirish uchun jalb qilgan moliyaviy resurslari tushuniladi. Ichki davlat qarzi – bu mamlakat ichidagi kredit muassasalari, yuridik va jismoniy shaxslar oldidagi qarzlardir. Tashqi davlat qarzi esa xorijiy davlatlar, xalqaro moliyaviy institutlar hamda boshqa kredit manbalaridan olingan mablag'larni o'z ichiga oladi. Davlat qarzining mavjudligi o'z-o'zidan salbiy holat emas, ammo uning miqdori, tuzilmasi va boshqarilish darajasi davlatning makroiqtisodiy ahvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Kalit so'zlar: Davlat qarzi, davlat moliyasi, tashqi qarz, ichki qarz, qarz boshqaruvi, fiskal siyosat, byudjet kamomadi, investitsion siyosat, moliyaviy barqarorlik.

Аннотация: Государственный долг является одним из важных факторов финансовой стабильности и экономического развития любого независимого государства. Государственный долг формируется в результате множества экономических, политических и финансовых процессов, а его размер и структура отражают общее состояние экономики страны. Прежде чем рассматривать это, важно кратко остановиться на содержании государственного долга и его месте в экономической системе. Под

государственным долгом понимается финансовая совокупность средств, привлекаемых государством из внутренних и внешних источников для финансирования своих обязательств. Внутренний государственный долг – это долги перед кредитными учреждениями, юридическими лицами и физическими лицами внутри страны. Внешний государственный долг включает средства, полученные от иностранных государств, международных финансовых институтов и других источников кредитования. Само по себе наличие государственного долга не является негативным фактором, но его размер, структура и уровень управления могут существенно повлиять на макроэкономическую ситуацию в государстве.

Ключевые слова: Государственный долг, государственные финансы, внешний долг, внутренний долг, управление долгом, фискальная политика, дефицит бюджета, инвестиционная политика, финансовая стабильность.

Abstract: Public debt is one of the important factors of financial stability and economic development for every independent state. Public debt is formed as a result of many economic, political and financial processes, and its size and structure reflect the general state of the country's economy. Before considering this, it is important to briefly dwell on the content of public debt and its place in the economic system. Public debt is understood as the financial resources attracted by the government from internal and external sources to finance its obligations. Internal public debt is debts to credit institutions, legal entities and individuals within the country. External public debt includes funds received from foreign countries, international financial institutions and other credit sources. The presence of public debt in itself is not a negative situation, but its size, structure and level of management can significantly affect the macroeconomic situation of the state.

Keywords: Public debt, public finance, external debt, internal debt, debt management, fiscal policy, budget deficit, investment policy, financial stability.

KIRISH

Zamonaviy davlat moliyaviy boshqaruvi tizimida davlat qarzini boshqarish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Buning asosiy sababi davlat

tomonidan jalb qilingan kredit mablag'lari ko'pincha ijtimoiy, iqtisodiy va infratuzilma sohalarini rivojlantirishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, qarz mablag'larini asossiz jalb etish yoki ularning maqsadli sarflanishiga yetarli e'tibor bermaslik davlat budjetiga va iqtisodiy muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Davlat qarzini boshqarish konsepsiyasi deganda, davlatning qarz siyosatini, jalb etish tamoyillarini, muddatlar va foiz stavkalarini aniqlash, shartlar va ustuvorliklarni belgilash hamda olinayotgan kredit mablag'larini samarali ishlatish choralari, ularning qaytarilishini ta'minlash usullari tushuniladi. Qarzni boshqarishda zamonaviy mexanizmlardan foydalanish, shu jumladan, xalqaro tajribani o'zlashtirish katta ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Davlat qarzi oshib borayotgan sharoitda uni samarali boshqarish masalasi dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Qarzni boshqarishda asosiy uchta yo'nalishga alohida e'tibor qaratiladi: qarzni jalb qilish, undan foydalanish va qarzni qaytarish. Qarzni jalb qilishda hukumat kredit oluvchi sifatida iqtisodiyot uchun eng maqbul, minimal foiz stavkasiga va qulay shartlarga ega bo'lgan moliyaviy resurslarni tanlashiga harakat qiladi. Qarzdin foydalanishda mablag'larning aniq manzilli yo'naltirilishi, iqtisodiy, ijtimoiy va investitsion samaradorlikining ta'minlanishi zarur. Qarzni qaytarishda esa belgilangan muddatlarda to'lovlarning amalga oshirilishi va davlatning kredit tarixiga dog' tushirib qo'ymasligi muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat qarzining o'sib borishini boshqarishda qarz portfeli tuzilmasini cheklash, maksimal belgilangan limitlarga amal qilish, samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy qilish, fiskal tartib-intizomni mustahkamlash va xarajatlarning maqsadli amalga oshirilishiga e'tibor berish lozim. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, qarz portfeli tarkibida qisqa muddatli va yuqori foizli qarzlarning ulushi yuqori bo'lsa, davlatning kredit yukini o'z vaqtida qoplash va moliyaviy o'zgarishlarga moslashish imkoniyatlari cheklanadi [1].

Qarz mablag'lari jalb etilishida hukumatning o'z kredit reytingini ko'tarishga intilishi, xalqaro moliyaviy institutlar bilan samarali hamkorlik qilish, byudjet intizomini oshirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash choralari

muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, davlat qarzini boshqarishda qarzlar miqdorining yalpi ichki mahsulotga nisbati, foiz harajatlari va muddatli to'lovlarning davlat moliyasi barqarorligida egallagan o'rni alohida o'rganiladi. Qarz miqdorining yalpi ichki mahsulotga nisbati (YaIM/Qarz ko'rsatkichi) xalqaro amaliyotda asosiy indikator sifatida qabul qilingan. Ushbu indikator davlat qarzining iqtisodiy salohiyatga nisbatan qanchalik asoslanganligini ifodalaydi. Odatda, bu ko'rsatkich 50 foizdan oshsa, iqtisodiy barqarorlikka xavf tug'dirishi mumkin. Biroq, har bir mamlakatning iqtisodiyoti, byudjet siyosati va kredit infrastrukturasi o'ziga xos jihatlarni hisobga olish talab etiladi [2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Davlat qarzini boshqarishda fiskal intizomning kuchaytirilishi asosiy omillardan biridir. Davlat byudjetining barqarorligi va aniq moliyaviy intizom hukumatga qarz yukini to'g'ri baholash va ushbu yukdan samarali foydalanish imkonini beradi. Barqaror fiskal siyosat orqali budjet kamomadi minimallashtiriladi, qarz mablag'lari aynan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ustuvor sohalariga yo'naltiriladi. Natijada, davlat moliyasining umumiy barqarorligi va kredit ishonchliligi ta'minlanadi. Davlat qarzini boshqarishga doir yangi tamoyil va mexanizmlar joriy qilinishiga bozor iqtisodiyoti sharoitida talab yanada ortdi. Bozor munosabatlari rivojlangan davlatlar davlat qarzi boshqaruvini bozor instrumentlari yordamida amalga oshiradilar, jumladan, davlat obligatsiyalari chiqariladi, foiz stavkalari moslashtiriladi, zarur hollarda davlat kafolatlari beriladi. Bu esa iqtisodiy muvozanat va kapital bozorining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kichik va o'rta daromadli mamlakatlar esa yana ko'proq tashqi moliyaviy institutlar krediti va xalqaro donor tashkilotlar mablag'iga tayanadilar [3].

Davlat qarzini boshqarish jarayonida muayyan xavflar ham vujudga keladi. Ular orasida foiz stavkalarining o'zgarishi, valyuta kursining beqarorligi, iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayishi, fiskal siyosatdagi noto'g'ri qarorlar va kredit reytingining pasayishi eng asosiy xavflardan sanaladi. Shu sababli, davlat qarzini boshqarishda doimiy monitoring olib borish, muvofiqlashtirilgan moliyaviy siyosat yuritish va tavakkalchiliklarni minimallashtirish zarur. Qarz boshqaruvi

amaliyotida o'ziga xos institutlarning faol ishtiroki nihoyatda muhim. Masalan, davlat g'aznasi, moliya vazirligi va xalqaro moliyaviy institutlar orasidagi o'zaro hamkorlik boshqaruvda markaziy rol o'ynaydi. Samarali boshqaruv mexanizmlari mavjud bo'lgan davlatlarda davlat qarzi iqtisodiy o'sishga xizmat qilmoqda, sarf-xarajatlar va investitsion dasturlar aniq va shaffof amalga oshirilmoqda, davlat qarzining bozor instrumentlari kengaymoqda. Davlat qarzini boshqarishda shaffoflik va ochiqlik tamoyili asosiy o'rin egallaydi. Qaror qabul qilish jarayonida parlament va jamiyat nazorati, axborot xabardorligi, qarz mablag'larining maqsadli ishlatilishi, xalqaro audit va baholash tizimlari joriy etiladi. Bu esa davlat moliyasining umumiy barqarorligiga, investitsion muhitning yaxshilanishiga hamda xalq ishonchi oshishiga xizmat qiladi [4].

Davlat qarzini boshqarishda xalqaro hamkorlikning o'sishi ham dolzarb ahamiyat kasb etdi. Bugungi kunda xalqaro moliyaviy institutlar – Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, Osiyo taraqqiyot banki bilan samarali hamkorlik yuritilmoqda. Bunday hamkorlik natijasida kredit oluvchilar uchun xorijdan mablag'larni jalb etish, shartlarni moslashtirish, yuqori texnologiyalar va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlari kengaydi. Natijada davlat qarzining makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishda ahamiyati katta bo'lib qoladi. Davlat qarzining to'g'ri boshqarilishi infratuzilma loyihalari, sanoat va ijtimoiy sohalar rivojlanishiga zamin yaratadi, mamlakat iqtisodiy salohiyatining ortishiga xizmat qiladi. Qarznoma portfelini samarali boshqarish, davlat byudjeti va fiskal siyosatni muvofiqlashtirish, davlat qarziga xizmat ko'rsatishda zamonaviy usullardan foydalanish muhim hisoblanadi. Davlat qarzi ortayotgan sharoitda qarz mablag'laridan maqsadli foydalanish va ularning ishlab chiqarish samaradorligini oshirish birinchi o'ringa chiqmoqda. Mazkur mablag'larni export orientirlangan va innovatsion loyihalarga, ijtimoiy muammolar yechimiga yo'naltirish orqali iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlash mumkin. Shu bilan birga, davlat qarzining ortishi bilan bog'liq risklarni ham hisobga olish, tejamkorlik choralarini kuchaytirish, davlat mablag'laridan oqilona foydalanish ham zarur omillardir. Amaliy holatda ko'plab davlatlarda davlat qarzini boshqarish bo'yicha maxsus qonunlar va dasturlar qabul

qilingan. Ularning asosiy maqsadi qarz portfeli tarkibini samarali shakllantirish, davlat byudjetiga ortiqcha bosim o'rnatilishini oldini olish va qarzlarni o'z vaqtida to'lashga zamin yaratishdan iboratdir. Bunday jarayonda zamonaviy boshqaruv uslublari, xalqaro standartlar va tavsiyalar hamda ilg'or tajriba katta ahamiyat kasb etadi. Amaliyot shuni ko'rsatmoqda-ki, davlat qarzig'a xizmat ko'rsatish xarajatlarining ortishi fiskal siyosatda muvozanatning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli qarzlanganlik darajasini nazorat ostida saqlash, qarzlarni qaytarishda byudjet mablag'larining yetarli ta'minoti, davlat aktivlarining baholanishi va samarali boshqaruvi zarur sifatida belgilanadi [5].

Xulosa

Yakuniy xulosalar shundan iboratki, davlat qarzini boshqarish zamonaviy iqtisodiyotlar uchun muhim bo'lib, bu orqali nafaqat moliyaviy barqarorlik, balki iqtisodiy o'sish va taraqqiyot uchun mustahkam zamin yaratiladi. Keng qamrovli boshqaruv mexanizmlari, aniq va shaffof siyosat hamda samarador fiskal boshqaruv orqali davlat qarzi iqtisodiyot uchun real foyda keltiruvchi omilga aylanishi mumkin. Shu asosda, davlat qarzini boshqarishda quyidagi tamoyillarni ongli va tizimli ravishda amalga oshirish muhim: qarzlarni faqat iqtisodiy-iqtisodiy samaradorlikka intiluvchi loyihalar uchun jalb qilish, byudjet muvozanatini saqlash, qarzni o'z vaqtida va to'liq qaytarish, xarajatlar ustidan qat'iy nazorat, makroiqtisodiy va fiskal barqarorlikni ta'minlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Baker, G., va Barsotti, A., "Procurement Methods to Facilitate Designing for Safety and Health." In: Designing for Safety and Health in Construction, Hecker S., Gambatese, J., va Weinstein, M. (muxarrirlar), Eugene Oregon: University of Oregon Press, 199-205 betlar.
2. Bureau of Labor Statistics, (2006), Bureau of Labor Statistics [internetda mavjud]. <http://www.bls.gov/>
3. Behm, M., "Legal and Ethical Issues in Designing for Construction Safety and Health." In: Designing for Safety and Health in Construction, Hecker S., Gambatese,

- J., va Weinstein, M. (muxarrirlar), Eugene Oregon: University of Oregon Press, 165-177 betlar.
4. Gambatese, J.A., Behm, M., va Hinze, J., “Viability of Designing for Construction Worker Safety” Journal of Construction Engineering and Management, sentabr 2005, 1029-1036 betlar.
5. Hecker, S., Gambatese, J.A., va Weinstein, M. (muxarrirlar), (2004) “Designing for Safety and Health in Construction”, Eugene Oregon: University of Oregon Press.
6. Loulakis, Michael C. va Shean, Owen J., (2005) “Trends in Construction and Design Liability” IRMI 25th Construction Risk Conference, noyabr 7-10, 2005.
7. Construction Management Association of America, CMAA [internetda mavjud]. <http://www.cmaanet.org/>
8. Electronic Library of Construction Occupational Safety and Health, eLCOSH, [internetda mavjud]. <http://www.cdc.gov/elcosh/>